

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 2, p. 1449-1467, February 2013

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA MADEN İŞÇİLERİNİN
ÇALIŞMA HAYATINA İLİŞKİN YAPILAN DÜZENLEMELER**
*THE REGULATIONS MADE ON THE WORKING LIFE OF MINERS IN THE
FIRST YEARS OF THE REPUBLIC*

Yrd. Doç. Dr. Turgut İLERİ

Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi A.B.D.

Abstract

In this study, it is tried to give information about the first regulations on working life of the miners in the following years after the declaration of Republic.

In the Ottoman Period starting from the declaration of the Reform, the general status of the country about mining and the lacknesses were determined. In a way, the importance of mining industry was understood. In the same period, mining issues were reorganised besides the improvement in every field. At the end of all developments, the first legal organisation was done by *Field Regulation* declared in 1858. Up to that date, no serious and radical legal regulation was encountered about mining. Following this regulation, a second regulation called *Mining Regulation* was prepared in 1862 based on the French Mining Law. After the declaration of this new regulation the mining issues were reorganised. However, the working life of the miners was disregarded again in this regulation.

The issues about the working life of the miners were first mentioned in *Ereğli Kömür Maden-i Hümayun İdaresi Nizamnamesi* declared in 1867. The rules of this regulation were applied to the mining sector until 1921. In the mentioned regulation, the working, sleeping and the resting hours of the miners, the food, wages and health problems and the responsibilities of the

mine owners were determined. Nevertheless, these rules were not put into application because of many reasons. All these lacknesses were tried to be deleted in the period starting from the declaration of Republic. When the Turkish Grand National Assembly opened, the conditions of the miners were discussed and then the necessary and important alterations were made such as the regulation in working conditions, protecting the miners' health, helping the miners and exempting the miners from the taxes.

Key Words: Miners, Working life, Work Regulation, Miner's Health, Workers' Union.

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildikten sonraki yıllarında maden işçilerinin çalışma hayatına ilişkin yapılan ilk düzenlemeler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devletinde Tanzimat'ın ilanı ile başlayan dönemde, madencilik alanında ülkenin genel durumu ve bu alandaki eksikliği kısmen tespit edilmiş, bir bakıma maden sanayinin önemi kavranmıştır. Bu devrede her alanda yapılan düzenlemeler yanında madencilik işlerinin de bir düzene konulması düşünülmüştür. Bu doğrultudaki çalışmalar sonucunda madenlere ilişkin ilk yasal düzenleme 1858 tarihli *Arazi Nizamnamesi* ile yapılmıştır. Söz konusu nizamnamesinin yürürlüğe konduğu tarihe kadar geçen zaman içinde maden işletmeciliğine ilişkin ciddi ve esaslı prensiplerden oluşan bir düzenlemeye rastlanmamıştır. Ardından Fransız Maden Hukukundan alıntı yapılarak 1862 tarihli *Maden Nizamnamesi* hazırlanmıştır. Bu nizamnamenin yürürlüğe girmesi ile madencilik işleri bir mevzuata bağlanarak kısmen bir düzene girmiştir. Ancak bu nizamnamelerle, madencilik işlerinde çalışanların çalışma hayatına ilişkin gerçekçi düzenlemeler yapılmamıştır.

İlk defa, madenlerde çalışanların çalışma hayatına yönelik düzenlemeler 1867 tarihli *Ereğli Kömür Maden-i Hümayun İdaresinin Nizamnamesi*'nde yer almıştır. Bu nizamnamenin hükümleri 1921 yılına kadar büyük ölçüde yürürlükte kalmıştır. Sözü edilen nizamnamede, o tarihe kadar açık şekilde bahsedilmeyen işçilerin çalışma, uyku ve istirahatları; yiyecek, ücret, sağlık sorunları ve maden ocağı sahibinin sorumlulukları gibi konular yer almıştır. Fakat maden işçilerinin çalışma hayatına ilişkin bu hükümler birçok nedene bağlı olarak hemen uygulamaya konamamıştır. Bu alanda görülen eksiklik Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemde giderilmeye çalışılmıştır. TBMM açıldıktan hemen sonra, madenlerde çalışan işçilerin durumları ele alınarak çalışma şartlarının düzenlenmesi, işçi sağlığının korunması, işçilere yardım yapılması ve birtakım vergilerden muaf tutulması gibi birçok önemli düzenlemeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maden İşçileri, Çalışma Hayatı, İş Kanunu, İşçi Sağlığı, Amele Birliği

Giriş

Ülkelerin ekonomik hayatları için maden varlığı ve zenginliği ne kadar önemli ise, o madenlerin çıkarılıp işlenmesini sağlayan iş gücü de o denli önemlidir. Dolayısı ile bu kaynakların yeryüzüne çıkarılmasını ve işlenecek hale getirilmesini sağlayan işçilerin çalışma şartlarının olabildiğince iyi olması gerekmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde, ülke madenlerinde çalışan işçiler dışında bütün çalışan memurlar yabancılardan ve gayr-i Türk unsurlardan seçiliyor, idarî ve fenni teşkilat tamamen yabancıların elinde bulunuyordu. Madenlerdeki bu yapılanma düzeninde, çalışan Türk işçilerin sıhhatini ve hayatını koruyacak, çalışma şartlarını planlayıp önemseyecek açık ve geniş çapta bir düzenleme yapılmamıştır¹. Bununla birlikte Osmanlı Döneminde, çok ayrıntılı olmasa bile ilk olması sebebiyle önemsenerek nitelikte olan madenlerde çalışanların çalışma hayatına yönelik bir nizamnamenin hazırlandığı görülmektedir. Bu nizamname, 1867 tarihli *Ereğli Kömür Maden-i Hümayun İdaresinin Nizamnamesi*² adı ile anılmıştır. Nizamnamenin hükümleri 1921 yılına kadar büyük ölçüde yürürlükte kalmıştır. Nihayet, TBMM'nin açılışını takip eden yıllarda olağan üstü gayretlerle ülkenin her alanda yeniden yapılanmasını sağlama ve ülkeyi belirlenen hedeflere ulaştıracak bir düzen kurma çalışmaları sırasında madencilik faaliyetlerine de önem verilmiştir³. Buna bağlı olarak madenlerde çalışan işçilerin durumunu ve çalışma şartlarını düzene sokacak kanunlar hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu konuda yapılan düzenlemeler sırası ile aşağıda verilmiştir:

1- İşçilerin Çalışma Şartlarıyla İlgili Yapılan İlk Düzenleme: Maden İşçisinin Hukukuna Dair Kanun'un Kabulü.

12 Eylül 1337 (1921) tarihinde yürürlüğe konulan *Maden İşçisinin Hukukuna Dair Kanun* ile işçilerin çalışma hayatına ilişkin aşağıda belirtilen esaslar getirilmiştir⁴ :

¹ B.C.A, F: 030,10. Y: 175.210.3

² Nizamname, **Dilaver Paşa Nizamnamesi** diye de anılmaktadır. 1865 yılında Padişah Abdülaziz'in emriyle Ereğli Havzasının yönetimi Maden-i Hümayun Nazırı unvanı ile Miriliva Dilaver Paşa'ya verilmiştir. Paşa, 1867 yılında *Ereğli Kömür Maden-i Hümayun İdaresinin Nizamnamesi* adı ile bir nizamname hazırlamıştır. Nizamnamede; madende çalışan işçilerin çalışma, uyku ve istirahatları, yiyecek, ücret ve sağlık sorunları ile ocak sahiplerinin mükellefiyetlerinin neler olduğuna ilişkin hükümler yer almıştır. Bk. Mustafa Bozoğlan, **Ülkemizdeki Kömür Madenciliğinde İş Sağlığı ve İş Güvenliği Mevzuatının Gelişimi (1867-2010)**, Korza Yayıncılık, Ankara 2010, s. 16-17; Ayrıca, Bülent Varlık, "Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 919-920.

³ TBMMZC, Devre 5, C. 13, s. 5

⁴ Yavuz Fındıkgil, **Maden Hukuku**, İstanbul 1966, s.32-33

a- Maden ocaklarında çalışan işçilerin ihtiyacını karşılamak üzere, İktisat Vekâletince tanzim edilen numunelere uygun olarak işçi yatakhaneleri ve hamamları yapılması mecburi kılınmıştır (madde 1).

b- Maden işlerinde zorla işçi çalıştırılması ve 18 yaşından küçük olanların çalıştırılması yasaklanmıştır (madde 2).

c- Madenciler, hasta veya kaza geçirmiş olan işçileri parasız olarak tedavi ettirmeye ve bu sebeple maden civarında hastahane, eczane ve doktor bulundurmaya mecbur edilmişlerdir (madde 6).

d- İş dolayısı ile kaza görenlerden ölenlerin varisleri veya İktisat Vekâleti tarafından madenci aleyhine tazminat davası açılması uygulaması getirilmiştir. Kaza, madenlerden sorumlu kimselerin kötü idaresinden veya fenni yönden yapılması lazım gelen hususların yapılmamış olmasından meydana gelmiş ise, tazminattan başka âmil⁵ veya mültezimlerden 500 liradan 5000 liraya kadar nakdî ceza alınması esası getirilmiştir (madde 7).

e- Günlük olarak madenlerde çalışma süresi 8 saattir. Bu süreden fazla çalışmaya hiç kimse zorlanamaz. Yeraltında çalışanlar için, iş yerine inme ve iş yerinden çıkma için geçen süre çalışma süresine dahil olup, çalışma saati dışında anlaşma suretiyle fazla çalışıldığı takdirde, fazla çalışma için ücret iki katı ödenmesi esası konmuştur (madde 8).

f- İşçilerin sıhhi durumları ve hayatları ile ilgili hükümleri yerine getirmeyen madenci veya mültezimlerin ruhsatname ve imtiyazları fesh olunacağı kuralı getirilmiştir (madde 9).

g- İşçilerin ücretlerinin, ocak âmili, Amele Birliği ve İktisat Vekâleti tarafından tayin edilen üç kişilik bir heyet tarafından tespit edileceği belirtilmiştir (madde 11).

h- Maden ocağı âmilleri, genç işçilere gece dersleri vermek üzere okul yapmaya ve öğretmen tutmaya mecbur edilmişlerdir (madde 13).

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce, madenlerde çalışan işçilerin çalışma düzenini sağlamak amacıyla hazırlanan bu kanun 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Aynı yıl yayınlanan İş Kanunu'na aykırı bulunarak yürürlükten kaldırılmıştır.

2- İş Kanunu'nun Hazırlanması ve Maden İşçileri ile İlgili Hükümleri

Cumhuriyet'in ilan edildiği ilk yıllarda maden işçilerinin sağlığını ve hayatını koruma altında tutacak açık ve detaylı bir şekilde düzenlemeler yapıлып bununla ilgili

⁵ Âmil sözcüğü işçi, emekçi anlamına gelmektedir. Bk. **Türkçe Sözlük**, 1998. Türk Dil Kurumu Yayını, s. 98. Ocak âmili: işveren veya vekilinin tayin edeceği bir veya birkaç ocağın işletmesinden ve teknik idaresinden sorumlu bir yüksek maden mühendisi veya maden mühendisi için kullanılmış bir deyimdir. **Düster**, Üçüncü Tertip, C.34, s.1793

prensipler ortaya konulmadığı görülmektedir⁶. Bu eksikliğin görülmesi üzerine, maden işçilerinin sosyal durumlarını bir düzene sokulması ve madenlerde çalışma şartlarının iyileştirilmesi düşünülmüştür. Bu amaca yönelik olarak TBMM’de 12 Eylül 1921 tarihinde yürürlüğe konulan 121 sayılı *Havza-i Fahmiye Kanunu*’na⁷ dayanarak 22.7.1923 tarihinde *Amele Birliği* adı altında bir teşkilat kurulmuştur⁸. Bu kurum TBMM’nin kurmuş olduğu ilk sosyal yardım kurumudur. Birlik esas olarak hastahane ve dispanserlerin nerelerde tesis edileceğinin tespit edilmesi, hastahane yapılması, eczane açılması, bunlarla ilgili işleri takip edecek hekimleri tayin etmek ve maaşlarını vermek, yardım sandıklarından ihtiyaç beyan edenlere lazım olan avansı vermek⁹, işçilerin ücretsiz tedavi edilmesi, 18 yaşından küçüklerin çalıştırılmaması, 8 saatten fazla mesai yapılmaması ve maden kazalarında ölenlere tazminat verilmesi hususlarında düzenlemeler yapmıştır. Bunlardan başka maden işçilerinin asgarî ücretinin İktisat Vekâleti’nce belirlenmesi, işverence maden muntikasına mescit, okul ve hastahane gibi sosyal tesislerin yaptırılması¹⁰, işçilerin menfaatlerini gözetmek ve maden işçileriyle işverenler arasındaki ihtilafların çözümlenmesinde işçileri temsil etmek, işçilere gerektiğinde yardımda bulunmak¹¹, ocakların grizu ve toz bakımlarından sınıflandırılması ve bu konuda beyanları değerlendirmek gibi¹² çok yönlü sosyal içerikli düzenlemelerle ilgilenmiş, belirtilen hususların hayata geçirilmesinde etkili olmuştur.

TBMM’nin kabul ettiği madenlerde çalışan işçilere yönelik yukarıda sözünü ettiğimiz 1921 tarihli kanun ile 1923 tarihli *Amele Birliği Kanunu* bir süre bu alandaki meseleleri çözmüş ise de birçok yönden eksikleri görülmüş, bir kısım meselelerin çözümünde yetersiz kalmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de bu konuya önem vermiş ve 1936 yılı meclisin yeni dönem açılış konuşmasında “ *İş Kanunu’nun tatbiki için icap eden teşkilatın kurulmasını, ziraat ve deniz işçileri için de yeni kanunların çıkarılması lazım geldiğini*” beyan etmiştir¹³. Nihayet bu konuda TBMM’de çalışmalara başlanmış, çalışmalar sonucu 3.6.1936 tarihinde 3008 sayılı *İş Kanunu* kabul edilmiştir. İş Kanunu’nun kabulü ile maden işçilerinin çalışma şartları ve çalışma alanlarının sıhhi yönden bir düzene sokulması sağlanmıştır. İş Kanunu’nun konu ile ilgili olan 55. maddesinde:

⁶ B.C.A, F: 030.10. Y: 175.210.3

⁷ TBMMZC, Devre I, C.12; Kanunda, maden işçilerinin istirahatları için uygun amele koşullarının ve hamamların inşa edilmesi; cebir ve angarya suretiyle çalıştırılmama; 18 yaşından küçük yaşta işçi çalıştırılmaması, madencinin hasta ve kazazede olanların tedavi ettirilmesi ve bu amaçla maden civarında hastane ve eczane bulundurulması; kaza sonucu vefat edenlere tazminat ödenmesi ve amele sandıklarına kesilecek ücretin miktarını içeren hükümler yer almıştır.

⁸ Cemal Birön- Suna Atak, **Maden Mühendisliğine Giriş**, İstanbul 1986, s. 22

⁹ M.Nuri Anıl- Nejdet Merey, **Türkiye’de Maden Mevzuatı**, İstanbul 1942, C.1-2, s. 170-171

¹⁰ Cemal Birön- Suna Atak, s. 22

¹¹ M.T. A Enstitüsü Mecmuası, Ekim 1945. Sayı 2/32, s. 252

¹² M.Nuri Anıl- Nejdet Merey, s. 170-171

¹³ TBMMZC, Devre 5, C. 13

“İş yerlerinin ve işçilere ait ikametgâh vesaire gibi müştemilatın haiz olması lazım gelen, sıhhî vasıf ve şartları ve iş yerlerinde kullanılan alet ve edevat, makineler ve iptidaî maddeler yüzünden zuhuru melhuz kazalara ve sarî veya meslekî hastalıklara mani tedabir ve vesaitin ve her sınıf müesseselerde iş kazalarına karşı iş yerlerinde bulundurulması mecburi olan tedavi levazımının nelerden ibaret olduğunu tespit üzere İktisat ve Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletince bir Nizamname yapılacaktır”¹⁴

denilerek bu konuda eksik görülen hususların giderilmesine ve düzeltilmesi çalışılmıştır. Ayrıca, İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden itibaren 6 ay içinde çıkarılacak olan umumî nizamnameden başka, bazı iş yerlerinin kendilerine mahsus şartları ve özel durumları dolayısı ile lüzumu halinde bu işlerin gerektirdiği özel tedbirleri göstermek üzere yukarıda sözü edilen vekâletlerce ayrı ayrı nizamnamelerin de çıkarılabileceğine işaret edilmiştir¹⁵.

Kanununun 55. maddesinde ayrıca, iş yerlerinde olması lazım gelen sıhhî vasıf ve şartlar ile iş yerlerinde kullanılan alet ve edevatın eskimiş veya kullanılamaz durumda olmasından dolayı olabilecek kazalara karşı alınması gereken tedbirlerin neler olduğunu içeren tüzüklerin hazırlanması gereğine de yer verilmiştir.

Bu kanuna bağlı olarak, 5.2.1941 tarihinde *İşçilerin Sağlığını Koruma ve İş Emniyeti Tüzüğü*, 22.7.1948 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla kabul edilen *Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü*, 12.8.1952 tarihinde yine Bakanlar Kurulu Kararıyla kabul edilen *Parlayıcı, Patlayıcı, Tehlikeli ve Zararlı Maddelerle Çalışan İşyerlerinde Alınacak Tedbirler Hakkındaki Tüzük* ve 18.2.1954 tarihinde yürürlüğe giren *Maden İşletmelerinde Alınacak Emniyet Tedbirleri Hakkındaki Tüzük* yayınlanarak, işçilerin çalışma ortamlarının güvenceli hale getirilmesine çalışılmıştır¹⁶.

3- İşçi Sağlığının Korunması, Sıhhî Yardım ve Tedbirlerin Alınması

Genel olarak toplu olarak yaşanan iş sahalarında ve bilhassa maden ocaklarında, çalışma şartlarının ağır ve çalışma sahasının sağlık açısından elverişsiz olması durumu, bu alanda da sağlık konusuna ciddi olarak yönelmeyi gerektirmiştir. Ocak içi şartlarının sağlık açısından pekiyi olmayışı, işçilerin madende genellikle tozlu yerlerde çalışma zorunda olması, temizlik kurallarına tam olarak uymamaları ve nihayet kollektif yaşama şartları içinde insanların birbiriyle temasları arttıkça bulaşıcı ve salgın hastalıklar başta olmak üzere birçok hastalığın ortaya çıkmasına sebebiyet vermekte ve bu ise işçi sağlığını tehdit etmektedir. Zira ocaktaki işlerin hemen hepsi kol ve kas gücü ile görülmektedir. Bu sebeple madenlerde işletme ve

¹⁴ *Resmi Gazete*, 15 Haziran 1936, sayı 3330

¹⁵ M.Nuri Anıl- Nejdî Meray, s. 443

¹⁶ Yavuz Fındıklı, s. 443

cevher çıkarma ameliyesini yerine getiren işçilerin sağlığı meselesi önem arz etmektedir. Dolayısı ile onların hastalıklarının tespit ve tedavisine de gerekli özen gösterilmelidir.

Maden işçilerinin iş ortamlarının şartlarına bağlı olarak maruz kaldığı hastalıklar oldukça çeşitlidir. Bu hastalıklar içinde sık rastlananları ve aynı zamanda madenci hastalığı da denilen bulaşıcı ve salgın olanlar; tifüs, çiçek salgını, suçiçeği, kızamık, kabakulak, sıtma ve zührevi hastalıklardır¹⁷. Bu hastalıklardan başka, işçilerin yeraltında çalışma şartlarının tozlu ve yeterli temiz havanın bulunmadığı ortamlar olması dolayısı ile akciğer hastalıklarının diğer hastalıklara nazaran daha fazla görülmesine yol açmıştır ve verem adı verilen hastalık madenciler arasında en önde gelen hastalıklardan biri olmuştur. Bunların dışında, cüzzam, uyuz, bağırsak paraziti ve madenci kansızlığı da denilen anemi hastalıklarına da rastlanılmıştır¹⁸.

Madencilerde görülen bu hastalıklar, kimi işçilerin yeterince gıda alamamalarından, kimi hijyen ortamına sahip olunmadığından ve kimi çalışma ve barınma alanlarının sağlıklı bir şekilde yaşamak için elverişli yerler olmamasından kaynaklanmıştır¹⁹. Yukarıda adlarını zikrettiğimiz hastalıklar maden işçilerinde oldukça yaygın bir şekilde görülmüştür. Hastalıkların bu denli yaygın olması, bahsedildiği gibi birçok yokluk, beceri eksikliği ve bilgisizlik yanında muhtemelen o dönemde işçi sağlığını korumaya yönelik esaslı tedbirlerin alınmayışı ile ilgili görülmektedir.

Nihayet, ifade etmeye çalıştığımız bu alandaki olumsuzlukların görülmesi ve anlaşılması, işçi sağlığının dikkate alınması gereği, işçinin sıhî ihtiyaçlarıyla ilgili eksikliklerin önemli ölçüde hissedilmesi durumu, bu konunun ele alınmasını gerektirmiştir. Bunun üzerine işçilerin sıhî ihtiyaçlarını karşılamak ve problemleri çözmek amacıyla, 31.12.1935 tarih ve 2/3811 sayı ile *Ereğli Kömür Havzası Maden Ocaklarında Çalışan Amelenin Sıhî İhtiyaçlarının Teminine Dair Nizamname* hazırlanmıştır²⁰. Bu nizamname iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda; hasta olan ve kazaya uğrayan işçilerin tedavisine ilişkin hükümler, ikinci kısımda ise, işçi ailelerinin tedavisine dair hükümler yer almaktadır. Nizamnamede, özet olarak yer alan hükümler şunlardır²¹:

¹⁷ Sabire Dosdoğru-M. Hulusi Dosdoğru, *Sağlık Açısından Maden İşçilerimizin Dünü, Bugünü*, İstanbul 1990, s.15-17

¹⁸ Sabire Dosdoğru- M. Hulusi Dosdoğru, s. 19-20

¹⁹ Maden işçilerinin çalışma, barınma beslenme, istirahat, temizlik, giyim-kuşam durumları ve hastalıkları ile ilgili daha fazla malumat için Bk. a.g.e.; Söz konusu eserde, işçilerin kazma kürekleri ile koyun koyuna yattıkları, günlerce su yüzü görmeyenlerin bulunduğunu, verilen sabunun yetersiz olması ve işçilerin cahil, görgüsüz ve temizlik mefhumundan habersiz olduklarından bitlenme vakalarının oldukça fazla yaşandığından, ilkel yöntemlerle çözmeye çalıştıklarından ve durumun gerçekten vahametinden bahsedilmektedir.

²⁰ *Resmî Gazete*, 17 Kanunî Sâni 1936, sayı 3208

²¹ *Resmî Gazete*, 17 Kanunî Sâni 1936, sayı 3208. Ayrıca Bk. M.Nuri Anıl-Nejdet Meray, s. 172-175.

- Ereğli kömür havzasında²², Zonguldak Mıntkası İktisat Müdürünün reisliği altında, başmühendis, mahallî sıhhat ve içtimaî muavenet müdürü, Ereğli kömür madenleri işletme müessesinden ayrılacak iki aza ve işçiler tarafından seçilecek diğer iki aza ile sağlık teşkilatı başhekiminden oluşan bir sağlık komisyonu kurulmuştur. Komisyon havza dâhilinde Umumi Hıfzısıhha ve İş Kanununa göre işçilerin sağlığını koruma ve iş emniyet esasları göz önünde bulundurulmak üzere, mahallin ihtiyaçlarına, işin icaplarına göre nerelerde ve ne kadar hastahane, dispanser, revir ve eczahane açmak gerektiğini ve nerelerde ne kadar hekim bulundurulacağını tespit eder ve oluşturulacak kadrolara tayin edilecek bütün memurları çalıştırır (madde 1).
- Komisyon, sağlık teşkilatının kadrosuna göre maaş ve ücretler ile her türlü ihtiyacı göz önünde bulundurarak yıllık bütçesini hazırlar ve tasdik edilmek üzere İktisat Vekâletine gönderir (madde 2).
- Ereğli Kömür Havzasındaki madenlerde çalışan işçilerden hasta olanlarla kazaya uğrayanlar belirlenen tedavi yerlerinde parasız tedavi olur ve ilaçları parasız verilir (madde 4).
- İktisat Vekâletince tasdik olunan sağlık teşkilatı bütçesi toplamının dörtte üçünü madenciler ödemeye mecburdur. Sağlık teşkilatı masraflarından madencilerin hisseleri, kullandıkları işçi adedine göre hesap edilerek tespit edilir. Madenciler kendi hisselerine düşen meblağı on iki taksitte öder. Taksitlerini zamanında ödemeyen madenciler hakkında Kömür Havzası Müdürlüğüne kanuni işlem yapılır (madde 5).
- Ereğli Kömür Havzasındaki madenlerde çalışan işçilerin havza dâhilinde oturan ve geçimleri kendilerine ait olan ailelerinin tedavileri kurulmuş olan sağlık teşkilatı tarafından parasız olarak yapılır (madde 6).

²² Ereğli kömür havzası Türkiye madenciliğinde çok önemli bir yer işgal eder. İlk defa 1828 de kömür havzası olarak belirli bir alan tespit edilmişse de anlaşılan hemen istifade yoluna gidilmemiştir. Metruk bir şekilde yıllarca durmuştur. Kömür havzası bu şekilde beklerken I. Abdulmecid 1848 de bir fermanla havzayı Evkaf-ı Şahane'ye aldıktan sonra idaresini Hazine-i Hassa'ya vermiştir. Hazine-i Hassa, havzayı bilfiil çalıştırmayarak, Galata'da bazı İngiliz ve Rum sarraflardan teşkil eden "Vapur Kumpanyası" na senelik 300 lira bedelle kiralamıştır. Bu idare 17 yıl devam etmiştir. Bu gelişmelerin olması ile birlikte, tersanelerde buharlı gemilerin sayıları artmaya başlamış ve kömüre olan ihtiyaç da oldukça fazlaşmıştır. Kömür havzası, daha sonra bu kumpanyadan alınarak Bahriye idaresine bırakılmış, 1865 den 1909 tarihine kadar Bahriye, 1909 dan 5 ay süre ile Nafia Nezaretinde, o tarihten sonra Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından idare edilmiştir. 1921'de Havza-ı Fahmiye Müdüriyetinin kurulması ile, havza bu müdüriyet tarafından idare edilmiştir. Havza, bir müddet sonra yabancı şirkete devredilmiştir. 1937 yılına kadar yabancı şirket tarafından işletilmiştir. Aynı yıl yabancı şirketten satın alınarak devletleştirilmiştir. Ereğli kömür havzasındaki kömür ocak ve tesisleri Etibank'ın kuruluşu ile Etibank'a devredilmiştir. 1957 yılına kadar Etibank tarafından işletilen havza 31.8.1957 tarihinde 6974 sayılı kanunla kurulan *Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ)* kurumunun kurulması ile bu yeni kuruma bağlanmıştır. Bk., **Ulus**, 12 İlk Kanun 1935, s. 6 ; Yavuz Fındıkgil, s.31-32; Cemal Birön - Suna Atak, s. 20-22

- Ailelerin tedavisi karşılığı olmak üzere sağlık teşkilatı bütçesinden yapılan harcamanın dörtte biri Amele Birliği tarafından komisyona ödenir (madde 7).
- Bu nizamname hükümlerinden yararlanacak işçi ailelerinin vasıfları, havza müdürlüğü tarafından hazırlanarak İktisat Vekâletince tasdik olunacak bir talimatname ile tespit olunur (madde 8).
- Bu nizamname hükümleri İktisat Vekâletince yürütülür (madde 10).

1935 yılında yürürlüğe giren bu nizamnamenin bazı hükümlerinde 1937²³ ve 1941 yılında değişiklikler yapılarak, eksikliklere giderilmiş ve daha düzenli bir hale getirilmiştir.

Uzun yıllar ihmal edilmiş olduğu görülen işçi ve ailesinin sağlığı, işçilerin güvenliği, barınma ve madenlerde olası kazalara karşı alınması gereken tedbirler, nihayet Cumhuriyet idaresinin yöneticileri tarafından ciddiyetle ele alınmış, o günün şartlarında alınması gereken tedbirler ve yapılması gereken kanuni düzenlemeler yapılarak işçilerin medenî ülkelerde olduğu gibi çalışma şartları iyileştirilmiştir.

4- Amele Birliği ve İttihat -Teavün Sandıklarının Kurulması

Madenlerde çalışan işçi ve müstahdemlerin, gerekli hallerde ortaya çıkan ihtiyaçlarını temin etmek ve sosyal yardımlaşmayı sağlamak amacıyla 22.07.1339 (1923) tarih ve 2608 sayılı kararname ile *Amele Birliği ve İttihat-Teavün Sandıkları Talimatnamesi* yayınlanmıştır. Talimatnamede sandığın kuruluş ve amacı, madencilerin bu konudaki sorumlulukları, maden işçisi ve müstahdemleri ile ailelilerinin ne şekilde yararlanacaklarına işaret edilmiştir. Talimatnamenin ilgili maddeleri göre ²⁴:

- Her madende bir ihtiyat ve teavün sandığı kurulur. Bununla birlikte madencilerin talebi ve İktisat Vekâletinin tasvibi ile aynı bölgede bulunan birkaç ocak müştereken bir ihtiyat ve teavün sandığı kurabilir (madde 1).
- İhtiyat ve teavün sandıklarının kurulmasının amacı; işçi ve müstahdemlerden çalışmaları sırasında yaralananlar, hasta olanlar ile bunların ailelerine, muhtaç ailelere, eceli ile vefat edenlerin cenazelerinin kaldırılmasına, nihayet madencilerden ücretlerini alamayanlara gerekli ihtiyaçlarını karşılamak üzere, ikrazat sureti ile yardımda bulunmaktan ibarettir (madde 2).

²³ 1937 yılında yürürlüğe konulan değişiklikle işçinin yaşam hakkı devlet güvencesi altına alınmıştır. Yasa, çalışma haklarını ve çıkarları kurumsallaştırmıştır. Bunun karşılığında işçi de grev hakkından vazgeçmiş, sözleşme hakkını geniş ölçüde merkezi kontrole bırakmıştır. Bk. Diren Çakmak, "Toplumsal Uzlaşma Belgesi: 1936 tarihli İş Kanunu", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, Sayı 1, s. 129

²⁴ M.Nuri Anıl- Nejdet Merey, s. 168-172

- Her madenin İhtiyat ve Teavün Sandığı, seçimle belirlenen bir idare heyeti tarafından idare olunur. İdare heyetini azasının yarısını madenci, yarısını madenin amele ve müstahdemleri seçer (madde 3).
- Sandıklara, amele ve müstahdemlerin ücretlerinden %1 oranında kesinti yapılır (madde 5).
- Sandıklarda toplanan paralar en yüksek faiz vermeyi teklif eden milli bankalardan birine Amele Birliği adına yatırılır (madde 6).
- Sandığın her ay tahsil ettiği meblağ Amele Birliğine bildirilir (madde 8).
- Amele Birliğini, yukarıda da açıklandığı üzere, hastahane ve dispanserlerin nerelerde tesis edileceğinin tespiti, inşaa edilmesi²⁵, bunlara nezaret edecek doktorların tayin edilip maaşlarının verilmesi, ihtiyaç beyan edenlere sandıklardan gerekli avansın verilmesini sağlamak gibi vazifelerle yükümlü tutulmuştur (madde 9).
- Amele Birliği İdare Heyeti, her hafta toplanmak üzere aralarında beş kişilik bir faal heyet oluştururlar. Bunlara verilecek huzur hakları idare heyeti tarafından tespit olunur. Karar ekseriyetle verilir, eşitlik halinde reisin bulunduğu taraf çoğunluğu teşkil eder (madde 10).
- Amele Birliğinde bir muhasip-veznedar ücret karşılığı istihdam olunur. Bu muhasip- veznedar Amele Birliğinin hesaplarını usulüne göre tutmakla yükümlüdür (madde 11).
- İhtiyat ve Teavün Sandıkları ile Amele Birliği, İktisat Vekâletinin denetimine tabidir (madde13).

İçeriğini özetlemeye çalıştığımız bu talimatname hükümleri ile daha önceleri hiç düşünülmeyen hususlar dikkate alınıp, gerek duyulduğunda amelenin ihtiyaçlarını temin edecek bir düzenleme yapılmış; bu konudaki mağduriyetler giderilmeye çalışılmıştır.

Esasen, Amele Birliği İhtiyat ve Teavün Sandığından belirtilen hususların dışında, işçilerin ihtiyaç duyduğu kooperatif, doğum evi, çocuk bakımevi ve hayat sigortası gibi işçileri yakından ilgilendiren sorunlarla da ilgilenmesi, kanunların bu esaslara göre düzenlenmesinde rol oynaması ve bu birimden hizmet alınmasının daha elverişli hale getirilmesi de beklenmiştir²⁶.

²⁵ **Ulus**, 4 Mayıs 1935; Zonguldak Amele Birliğinin inşa ettireceği 60 yataklı hastanenin ihale şartlarını gösteren ilan için Bk. Aynı yer. (İhale, eksiltme usulü ile yapılmaktadır.)

²⁶ **İkdam**, 6 Kanunî Sâni,1930, s. 1

Nihayet 1941 yılına kadar geçen süre içinde talimatnamenin bazı kısımlarında değişiklikler yapılarak işçi menfaatlerine daha uygun hale getirilmesine çaba harcanmıştır²⁷.

5- Maden Kazalarını Önlemeye Yönelik Tedbirlerin Alınması

Madencilik faaliyetlerinin çoğunluğu, yeraltında sürdürülen çalışmalara dayanmaktadır. Taş ve linyit kömürü gibi madenlerle, benzeri birçok maden yeraltından çıkarılmaktadır. Dolayısı ile kömür havzalarında, yeraltındaki ocaklarda hafriyat sırasında adına *maden kazaları* dediğimiz istenmeyen olumsuzluklar meydana gelmektedir. Bunlar, genellikle göçükler, çökmeler, ocaklarda meydana gelen infilak kazaları, gaz sızıntıları ve grizu patlamaları olup²⁸, önemli ölçüde ölümlere sebebiyet vermektedirler.

Çalışma konumuza esas olan dönem itibariyle maden kazalarının yoğun olduğu yerler kömür madeni ocaklarıdır. Bundan dolayı bu dönemde madenlerde meydana gelen kazalar için alınan tedbirlerin neler olduğunu, kömür madeni ocaklarını dikkate alarak açıklamaya çalışacağız.

Maden ocaklarının sayılarının gittikçe artması ve buna karşın yeterli emniyet tedbirlerinin alınmayışı ve bilgisizlik sonucu ocaklarda meydana gelen kazalarda, yaralanan ve hayatını kaybedenlerin sayısında gittikçe artış görülmüştür. Yaşanan bu gelişmelerden duyulan endişe ile hükümet tedbirler alma gereğini duymuştur. Hükümetin bu konudaki çabaları, soruna eğilmesinden ve gerekli girişimlerde bulunmasından anlaşılmaktadır. Önce, Dâhiliye Vekâleti konuyu 25.3.1939 tarih ve 1503 sayılı yazıları ile Başvekâlete bildirmiş, Başvekâlet de, İktisat Vekâletine göndermiş olduğu 30.3.1939 tarih ve 6/1539 sayılı yazıları²⁹ ile vekâletten hemen lazım gelen tedbirlerin alınması istenmiştir.

Dâhiliye Vekâleti'nin Başvekâlete gönderdiği söz konusu yazıda; kazaların genellikle grizu patlamasından, maden galerilerinin tavanlarının iyi tahkim edilmeyişi sebebiyle meydana gelen çöküntülerden veya işçilere gerekli teknik bilgiler verilmeden işe alınarak ocaklara sokulmalarından kaynaklandığı belirtilmektedir. Nitekim Başvekâlet bu konuda İktisat Vekâletine gönderdiği bir yazıda, maden ocaklarındaki kazalara sebep olacak eksikliklerin giderilmesi ve gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.

²⁷ **Resmi Gazete**, 17 Şubat 1941, sayı 4736; Bu nizamnamede, İş kanununun şümulü dâhilinde bulunan her türlü işyerlerinin ve işçilere ait ikametgâh vesaire müstemilatın haiz olması lazım gelen sıhhi vasıf ve şartlar ile işyerlerinde kullanılan alet ve edevat, makine ve iptidai maddeler yüzünden meydana gelecek kazalara ve mesleki hastalıklara karşı tedbirlerin alınması; iş kazalarını önlemek üzere iş yerlerinde bulundurulması mecburi olan tedavi malzemelerinin nelerden ibaret olduğu ve bu esaslara göre işyerlerinin ne suretle kurulacağı ve açılacağı hakkındaki genel hükümler yer almıştır.

²⁸ **B.C.A**, F: 0.30.10, Y: 55.361.5

²⁹ **B.C.A**, F: 0.30.10, Y: 55.361.5

Madenlerde meydana gelen kazaların tamamen önlenmesi fennin ve teknolojinin sunduğu yardımlara rağmen mümkün görülmemektedir. Bu tespit günümüz için de geçerlidir. Ancak alınacak tedbirlerle kayıpların daha aza indirilmesi elbette mümkündür.

Madenlerde meydana gelen kazaların sebepleri genel olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar³⁰:

- 1- Tabii Kuvvetler,
- 2- Dikkatsizlik,
- 3- Tesisat Hataları.

Genel olarak, yukarıda belirtilen sebeplere bağlı olarak meydana gelen maden kazalarının önlenmesi ve kazalara karşı gerekli duyarlılığın gösterilmesi Türkiye'de ilk defa 1921 yılında çıkarılan *Amele Kanunu* ile başlamıştır. Ardından, Amerika'da *Mining Congress*'in Mart 1938 de yayınladığı *Kömür Madenlerinde Emniyet Kaideleri*³¹ adlı madenlerde kazalara karşı uyulması gerekli kurallar da dikkate alınmış ve belirtilen tedbirlerden yararlanılmıştır. Uygulanmakta olan Amele Kanununda yer alan hususların madenlerdeki kazaları önlemeye yeterli olmaması ve birçok eksikliğin görülmesi üzerine bu konuda yeni bir düzenleme yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu konu üzerindeki çalışmaların sonunda *Maden İşletmelerinde Alınacak Emniyet Tedbirleri Hakkındaki Tüzük* hazırlanarak 18.2.1954 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

³⁰ Türkiye'de meydana gelen kazaların sebepleri bu üç başlık altında toplanmakla birlikte ayrıntısına bakıldığında kaza oranını yüksek olması, işçinin kalifiye olmaması, maden işçisi olarak yetiştirilmemesi, belirli bir eğitim verilmeden ocakta çalışmaya başlaması, kömür tozu ve grizu patlaması ihtimali olan yerlerde emniyet lambalarının olmaması, nakliye tesisatlarının günlük, haftalık ve aylık olarak kontrol edilmemesi ve bakımlarının yapılmaması gibi sebeplere dayanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de 1930-1938 yılları arasında meydana gelen maden kazaları, Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da bu dönemde meydana gelen maden kazaları, sayı ve çeşitleri, bunların karşılaştırılması ve tedbirler hakkında bilgiler için Bk. Sadreddin Enver, "Maden Kazaları", *MTA Enstitüsü Mecmuası*, Sene: 4, S. 3, s.19

³¹ *Mining Congress*'in Mart 1938 de yayınladığı kömür madenlerinde emniyet kaideleri özetle şu şekildedir: 1-Maden ocakları, işletme kanununa tamamen uymak zorundadır. 2- Kaza vukuunda yaralılar için hemen tedbir almak lazımdır. 3-Maden ocaklarında eksik ve kusurlu alet kullanmak yasaktır. 4-Maden ocaklarında bütün tesisat temiz tutulmalı, gerekli bakımı yapılmalıdır. 5-Maden tesisat ve tamiratında ehil kimseler görevli olmalıdır. 6-Maden ocaklarında uygun yerlere vukuatı haber verici aletler konacaktır. 7-Maden ocaklarında bağlar işe başlamadan evvel kontrol yapılacak, her gün tekrarı için tertibat alınacaktır.8- Bütün makine daireleri tehlike arz eden yerler dikkatli kontrolden geçirilecektir.9- Maden ocaklarında müskirat kullanmak yasaktır. 10-Patlayıcı maddelerin naklinde kullanılması lazım gelen emniyet tedbiri alınacaktır. 11-Gerek yeraltında gerekse yerüstünde çalışan maden amesi emniyet şapkası ve sert maskaratalı potin giyecekler ve sırtlarındaki elbise bol olmayıp tam vücutlarına göre olacaktır. 12-Madenlerde çalışan işçilerin sıhhati tam olması lazımdır. Şaşı bakanlar ve bilhassa parça vesaire sıçratacak aletler yanında çalışanlar gözlük takacaklardır. 13-Madenlerde ameleye nezaret eden bütün memurlar, emniyet kurallarını ameleye öğretmekle mükelleftir. 14- İnsan sevkıyatı ve maden kömürü veya malzeme nakliyatında emniyet kaidelerine mutlaka uyulacaktır. 15-Maden ocaklarında bütün kapılar, yollar, geçitler amele tarafından kolayca açılıp kapatılabilecek tarzda yaptırılmış olacaktır.Bk.,aynı makale, s. 32-33

Tüzükte belirlenen esaslar dikkate alınarak kazalara karşı önlemler alınmıştır. Alınan tedbirlerle hissedilir biçimde kazalar ve ölüm olayları azalmıştır³².

6- Madenlerde Yeraltında Kadınların Çalıştırılmaması

Cumhuriyet döneminde madenlerde çalışma düzeniyle ilgili olarak yapılan önemli çalışmalardan birisi de madenlerde ve yeraltında kadınların çalıştırılmamasına ilişkin düzenlemedir. Önceleri dikkate alınmayan bu husus Cumhuriyet döneminin idarecileri tarafından ele alınarak kadınların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması önlenerek Türk kadınının beden ve sağlık yönünden koruma altına alınması düşünülmüştür. Bu konuda Avrupa'da yapılan çalışmalar ve yasal düzenlemeler Türkiye tarafından dikkatle izlenmiş ve nihayet Avrupa'daki mevzuat ve uygulamalardan faydalanılarak bir düzenleme yapılmıştır.

Avrupa'da, Milletlerarası İş Bürosu İdare Meclisi'nin daveti ile 4.6.1935 tarihinde *Milletlerarası İş Teşkilatı Umumi Konferansı* adını taşıyan bir toplantı yapılmıştır. Cenevre'de yapılan bu toplantının 19. birleşiminde *Yeraltı İşleri Mukavelesi, Kadınlar 1935* adlı 45 numaralı bir mukavele kabul edilmiştir³³. Bu mukavelede 2. maddesinde "Kadın cinsinden hiçbir şahıs yaşı ne olursa olsun maden ocaklarında, yeraltı işlerinde çalıştırılmaz" denilmiştir. Aynı sözleşmenin 3. maddesinde bazı kimseler bu hükümlerden istisna tutulmuştur. İstisna tutulanlar³⁴:

- 1- Sevk ve idare vazifesiyle mükellef olup bedenen çalışmayan şahıslar,
- 2- Sıhî ve Sosyal Hizmetlerde çalışan şahıslar,
- 3- Mesleki bilgilerini tamamlamak maksadıyla bir maden ocağında yeraltı işlerinde staj görmelerine izin verilen, öğrenim gören şahıslar,
- 4- Bedenen bir çalışma mahiyetinde olmayan bir sanat'ın icrası için bir maden ocağının yeraltı kısımlarına tesadüfî olarak inmesine lüzum görülen diğer bütün şahıslardır.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız, Kadınların Maden Ocaklarında, Yeraltı İşlerinde Çalıştırılmayacağına İlişkin Mukavele TBMM tarafından kabul edilmiştir. Meclis, bu konuyla alakalı olarak 15 Haziran 1937 tarih ve 3229 sayılı *Maden Ocaklarında Yeraltı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkında Milletlerarası Mukaveleye İltihaka Dair Kanun*'u yürürlüğe koymuştur ve bu mukaveleye katılım için hükümete yetki vermiştir. Kanun, 26 Haziran 1937 tarihinden itibaren geçerli kılınmış, kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memur edilmiştir³⁵.

³² Sadreddin Enver, s. 23-27

³³ **Resmi Gazete**, 23 Haziran 1937, sayı 3638. Ayrıca Bk. Nahid Tahsin Pekcan-Mehmet Akın, **Madenlerle İlgili Mevzuat**, Ankara 1949, s. 418-420; Mukavelede içeriğini, mukavelede söz edilen hükümleri kabul edenlerin sorumluluklarını oluşturmaktadır.

³⁴ **Düster**, Üçüncü Tertip, C. 18, s. 1294-1295

³⁵ **Düster**, Üçüncü Tertip, C. 18, s. 1294

Böylece kadınların maden ocaklarında, yeraltı işlerinde çalıştırılmaları önlenmiş ve bu konudaki eksiklik yasanın kabulü ile giderilmiştir

7- Yeraltında Çalışan İşçilerin Bazı Yardım ve Vergilerden Muaf Tutulmalarının Sağlanması

Osmanlı Devleti zamanında madenciler, elde ettikleri madenin beşte birini devlete vergi olarak vermek suretiyle vergi sorumluluklarını yerine getirmiş oluyorlardı. Bu sistemde madenlerde çalışanları dikkate alacak, onların ekonomik ve sosyal yönden refahını sağlayacak düzenlemelere pek yer verilmemiştir. Uygulama 1920 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. Meclisin açılması ve ardından Cumhuriyet idaresine geçilmesi ile birlikte bu konulara ilgi duyulmuş, zaman içerisinde yine yukarıdaki kısımlarda belirttiğimiz gibi kanunî düzenlemeler yapılmıştır.

Yeraltında çalışan maden işçilerinin sosyal yaşantılarını bir düzene koymak amacıyla yapılan çalışmalar yanında, onların ekonomik yönden de durumlarının iyileştirilmesi düşünülmüştür. Bu düşüncenin hayata geçirilmesini sağlamak için bir kısım vergilerden muaf tutulmaları ile ücretlerinin artırılması yoluna gidilmiştir. Sonuçta, işçileri bazı yardım ve vergilerden muaf tutan yasal bir düzenleme yapılmıştır. TBMM tarafından 18 Haziran 1947 tarihinde 6641 sayılı, "*Maden Ocaklarında Yeraltında Çalışan İşçi Ücretlerinin Kazanç, Buhran, Muvazene ve Hava Kuvvetlerine Yardım Vergileriyle Damga Resminden Bağımsız (Muaf) Tutulması Hakkındaki Kanun*" kabul etmiştir³⁶.

Kabul edilen kanunun birinci maddesinde, "*Toprak altı işletmesi halinde bulunan madenlerde cevher istihsali ve bununla ilgili diğer bütün işlerde çalışan işçilerin yeraltında çalıştıkları günlere ait ücretleri ve primleri, kazanç, buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergilerinden ve ücretlerin ödenmesinde düzenlenen alındılar damga resminden bağımsızdır (muafıtr)*"³⁷ denilmiştir. Kanunun uygulanmasıyla, maden ocaklarında yeraltında çalışan işçiler bir kısım vergilerden ve kesintilerden muaf tutulmuşlardır.

Aynı maddede, işçilerin hastalık veya hastalık sebebiyle verilen istirahatları süresinde kendilerine ücret verildiği takdirde, alınan bu ücretlerin söz konusu vergilerden muaf tutuldukları da belirtilmiştir.

8- İş Güvenliğinin Sağlanması

1954 yılına gelinceye kadar, yukarıdaki kısımlarda hazırlandığını ifade ettiğimiz kanun ve tüzüklerin uygulanmasına önemli ölçüde çalışılmış olmakla birlikte işçiler için önemli olan iş güvenliği konusunda uygulamada bazı

³⁶ **Düster**, Üçüncü Tertip, C.28, s. 1343

³⁷ **Düster**, Üçüncü Tertip, C.28, s. 1343

yetersizliklerle karşılaşmıştır. Bunun üzerine madenlerde çalışanların iş güvenliğini sağlamak amacıyla 28 Mayıs 1953 tarih ve 4/922 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilen “Maden İşletmelerinde Alınacak Emniyet Tedbirleri Hakkındaki Nizamname” 18.2.1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁸. Bu nizamname, 8 bölüm ve 486 maddeden oluşmakta, oldukça teknik yöne ve teferruata sahiptir³⁹. Biz burada nizamnameye ana hatları ile temas etmeye çalışacağız.

Nizamnamenin 1-13 maddeleri umumi hükümleri içermektedir. Bunların bazıları:

1- Bir maden ocağının ilk defa işletmeye açılması durumunda, Ekonomi ve Ticaret Vekâletinin izni alınmakla birlikte İş Kanunu gereğince Çalışma Bakanlığına başvurularak iş kurma ve işletme izni alınır (madde 2).

2- Ocağın yangını, grizu ve kömür yanma, patlama ve göçük gibi fevkalade hallerde Ekonomi ve Ticaret Vekâleti ile çalışma Vekâleti derhal haberdar edilir (madde 5).

3-Ocağın emniyeti ve işçilerin sağlığı ile ilgili olan bütün tesis ve cihazlar arızasız ve çalışır bir halde tutulur (madde 7).

4- İşçilerin sağlığı ve hayatının korunması ile ilgili bütün giyim ve koruyucu malzeme ve teçhizat işveren tarafından eksiksiz olarak sağlanır (madde 8).

5- Bütün nezaretçiler⁴⁰ ve işçiler ocağın dışarıya çıkan giriş ve çıkış yollarını öğrenmeleri zorunludur (madde 10).

6- İşçilerin hayatı, sağlığı veya ocağın için bir tehlikeyi gören personel önce tehlikeyi önleyecek tedbirlere başvurur, bunda başarılı olamazsa ilgililere haber verir ve tehlikeli bölgeden çekilmeleri gerektiğini bildirir (madde 11).

7- İşçiler, açık ve ağır bir tehlike ihtimali gösteren iş yerlerinden derhal çıkarılır. Ancak bu hüküm herhangi bir tehlikenin bertaraf edilmesinden sorumlu olan nezaretçilerin emri altında ve gerekli tedbirleri almış olarak çalışan kimselere uygulanmaz (madde 12).

8- İş yerini terk eden ekibin nezaretçileri, kendilerinden sonra çalışacak ekibin nezaretçilerini, yapılacak işlerde dikkatli olunması konusunda uyarıda bulunurlar (madde 13).

Nizamnamenin 14–25. maddeleri yollar, merdivenler ve haritalarla ilgilidir.

³⁸ **Düstur**, Üçüncü Tertip, C.34, s.1792-1793

³⁹ **Resmî Gazete**, 18.08.1953, sayı 8487, Daha fazla bilgi için Bk. Yavuz Fındıkgil, s. 443-451

⁴⁰ Nezaretçi: bazı işleri yürütmek veya bunlara nezaret etmek yahut bazı makine, tesis veya teçhizatın işletilmesine nezaret etmek üzere ocağın amiri tarafından görevlendirilen, yetkiye haiz kimselere verilen addır. Bk.; **Düstur**, Üçüncü tertip, C. 34, s. 1793

Üçüncü kısım patlayıcı maddeler başlığını taşır; patlayıcı maddelerin kullanılması, nakli, dağıtımı, geri alınması, hesabının tutulması ve bunlara karşı korunma ve alınacak tedbirlerle ilgili hükümler 30–76. maddelerde tanzim edilmiştir. 77–86. maddeler tahkimatla, 87–116 maddeler nakliyatla ilgili hükümleri içermektedir. Mekanik taşıyıcılar, vinç, varegel ve ayakaltında nakliyat esasları 117–132 maddelerde, galeri ve meyilli kuyularda nakliyat usulleri 133–151. maddelerde yer almıştır. Ocakların havalandırılması ile ilgili hükümler 209–226. maddelerde, grizu tehlikesi olan ocaklar ve grizuya karşı alınacak tedbirler, hava ölçme, numune alma ile ilgili hükümler 227–247. maddelerde yer almıştır.

Kömür ocaklarında kömür tozlarına karşı alınacak tedbirler ve madenci lambaları ile ilgili olan maddeler 248–278, su baskınlarına karşı alınacak tedbirler içeren maddeler 274–278, kömür ocaklarında yangınların önlenmesi ve söndürülmesi, kömürün kendi kendine yanması, yangın söndürme cihaz ve malzemesi ve yangınlarda alınacak tedbirlere dair esaslar 279–301. maddelerde yer almıştır.

Kuyuların kazılması, derinleştirilmesi, personelin ve malzemenin kuyulardaki nakli, vinç ve işaret tertibatı ile ilgili düzenlemeler 302–321. maddelerde, elektrikle ilgili genel hükümler 337–348. maddelerde, patlamalara karşı alınacak tedbirler de 350–401 maddelerde açıklanmıştır. 410–423. maddeler işverenin veya vekilinin, nezaretçilerin ve maden işçilerinin vazifeleri ve teftişleri ile ilgilidir. 424–464. maddelerde kaza ve tehlikeli hadiselerin ihbarı, sıhhi yardım ve kurtarma, emniyet teşkilatı ve ocaklara ait çeşitli hükümleri kapsamaktadır.

Maden ocaklarında yerüstü işlerle ilgili hükümler 465–469. maddelerde, makine tehlikelerine karşı alınacak tedbirler 470–481 de ve müteferrik hükümler 482–486. maddelerde yer almıştır.

Ocaklarda emniyet ve iş güvenliğini sağlamaya yönelik bu nizamname, görüldüğü kadarıyla oldukça kapsamlı bir şekilde hazırlanmıştır. Bu şekliyle o dönemde işçilerin iş güvenliğini önemli ölçüde sağlamış ve uzun bir müddet uygulamada kalmıştır. Bu düzenlemeyi, Cumhuriyet Dönemi madenciliğinde işçilerin iş güvenliğini ve emniyetini sağlama açısından önemli bir adım olarak kabul etmek gerekir.

Bunlardan başka, yine konumuzla ilgili olarak 1921 tarihli *Kömür Havzasının Kömür Tozlarının Satılarak Ameleye Menfaat Sağlanmasına Dair Kanun*, 1940 yılında yayınlanan *İş Mükellefiyeti Kararı*⁴¹, *Erlerin Teciline Dair Tamim*⁴², 28 Mayıs 1953 tarih ve 8487 sayılı *Maden Ocaklarında Alınacak Emniyet Tedbirlerine İlişkin Nizamname*⁴³ gibi daha birçok yayınlanan kanun ve tüzüklerle madenlerde çalışan işçilerin çalışma şartlarının düzenlenmesi yoluna gidilmiş ve Cumhuriyet Hükümetlerinin ilgili oldukları önemli konulardan birisi haline gelmiştir.

⁴¹ Tan, 28 Şubat 1940, s. 5

⁴² B.C.A, F: 030.10. Y: 56.380.12

⁴³ Düstur, Üçüncü Tertip, C. 34, s. 1792-1798

Sonuç

Türkiye'nin üzerinde varlığını sürdürdüğü Anadolu toprakları ilkçağlardan itibaren maden ve maden işletmeciliği alanında oldukça önemli bir coğrafya olmuştur. Tarihi kayıtlar ve arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular, Anadolu'da çok eski çağlardan beri madencilik faaliyetlerinin yürütüldüğünü göstermektedir. Bu coğrafyada uzunca bir zaman hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti döneminde de madencilik faaliyetleri sürdürülmüştür. Bu devrede madencilik faaliyetlerinde genellikle yabancılar söz sahibi olmuşlardır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti ileri gelenleri madencilik alanında ülkenin durumunu görerek, bir düzen kurmaya ve eksiklikleri gidermeye çaba göstermişlerdir. Önce 1858'de *Arazi Nizamnamesi*, ardından 1861'de *Maadin Nizamnamesi* ve 1867'de *Ereğli Kömür Maden-i Hümayunu İdaresinin Nizamnamesi* hazırlanarak bu alanda önemli sayılabilecek düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan 1867 tarihli olan nizamname aşağı yukarı 1921 yılına kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Yeterli olmamakla birlikte ilk defa madenlerde çalışan işçilerin çalışma hayatına ilişkin hükümler bu nizamnamede yer almıştır. Nizamnamede o zamana kadar söz edilmeyen işçilerin çalışma, uyku ve istirahatları, yiyecek, ücret ve sağlık sorunları gibi konulara yer verilmiştir. Ancak uygulama aşamasında nizamnamede yer alan esaslar birçok sebebe bağlı olarak hayata geçirilememiştir. Dolayısı ile işçilerin çalışma hayatına ilişkin istenilen düzenlemeler gerçekleştirilememiştir.

TBMM'nin açılışı ve ardından Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemde, bu alanın önemli görülmesi ve eksikliğin giderilmesi için yeni Türk Devleti'nin yönetici kadroları gerekli olan çalışmaları başlatmışlardır. Ekonomik hayatın önemli bir kısmını oluşturan madencilik ve onun iş gücünü oluşturan maden işçilerinin çalışma hayatına ilişkin düzenlemelerin yapılmasına girişilmiştir. Uygulanan politikalar ve buna bağlı olarak hazırlanan kanunlarla, maden işletmelerinde çalışanlara yönelik çok önemli düzenlemeler getirilmiştir. Bunlar; maden işçisinin hukukuna dair kanunun hazırlanması; iş kanununun yapılması; işçi sağlığının korunması, sıhhi yardım ve tedbirlerin alınması; Amele Birliği ve sandıklarının kurulması; maden kazalarını önlemeye yönelik tedbirlerin alınması; madenlerde yeraltında kadınların çalıştırılmaması; yeraltında çalışan işçilerin bazı yardım ve vergilerden muaf tutulmalarının sağlanması ve iş güvenliğinin sağlanması'na ilişkin düzenlemelerdir.

Çıkarılan kanunlar ve yapılan düzenlemelerle ilk defa, başta iş güvenliği olmak üzere madenlerde emniyet tedbirlerinin alınması, mesai kavramının getirilmesi, çalışanlara giyim-kuşam ve ekmek yardımının yapılması, çocukların ve kadınların madende çalıştırılmamaları ve vergi muafiyeti uygulaması ile ekonomik yönden zayıf olan maden işçilerine maddî katkılar sağlanması gibi çok önemli yenilikler hayata geçirilmiştir. Bu döneme gelinceye kadar bu alanda geniş kapsamlı bir düzenlemenin yapılmamış olması, yapılanları önemli kılmakta ve çok önemli yenilikler olarak göstermektedir. Getirilen yenilik ve düzenlemelere bir başka açıdan bakıldığında, modern devletlerde olan "Sosyal Devlet" ilkesinin bu dönemde Türk

Devleti'nde de dikkate alındığını ve sosyal devlet olma yolunda önemli sayılabilecek adımlar atıldığını söylemek mümkündür. İşçilerin bir kısmının vergilerden muaf tutulması, yardım sandıklarının kurulması, işçilerin iş güvenliğine sahip olması gibi sosyal alandaki birçok yenilik ve düzenlemeler de buna işaret etmektedir. Bütün bu saydıklarımız Cumhuriyet döneminin kazanımları olarak kabul edilebilir. Ayrıca, bu alanda atılan adımlar daha sonraki düzenlemelere temel teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

- ANIL Mustafa Nuri-Nejdet MEREY. 1942. **Türkiye'de Maden Mevzuatı**, C. 1-2, Tan Matbaası, İstanbul
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.), Belge No:** F: 030.10. Y: 175.210.3
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.), Belge No:** F: 030.10. Y: 56.380.12
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.), Belge No:** F: 030.10, Y:55.361.5
- BİRÖN Cemal -Suna ATAK. 1986. **Maden Mühendisliğine Giriş**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul
- BOZOĞLAN, Mustafa.2010. **Ülkemizdeki Kömür Madenciliğinde İş Sağlığı ve İş Güvenliği Mevzuatının Gelişimi (1867-2010)**, Korza Yayıncılık, Ankara
- ÇAKMAK, Diren.2007. "Toplumsal Uzlaşma Belgesi: 1936 tarihli İş Kanunu" , **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, Sayı 1,
- DOSDOĞRU Sabire -M. Hulusi DOSDOĞRU. 1990. **Sağlık Açısından Maden İşçilerimizin Dünü, Bugünü**, BDS Yayınları, İstanbul
- Düster**, Üçüncü Tertip, C. 34, s.1792-1798
- Düster**, Üçüncü Tertip, C.28, s. 1343
- Düster**, Üçüncü Tertip, C. 18, s. 1294
- ENVER, Sadreddin.1939. "Maden Kazaları", **MTA Enstitüsü Mecmuası**, Ankara, Sene: 4, Sayı. 3
- FINDIKGİL, Yavuz. 1966. **Maden Hukuku**, İstanbul
- İkdam Gazetesi**, 6 Kanunî Sâni 1930.
- M.T. A Enstitüsü Mecmuası, Ekim 1945. Sayı, 2/34
- PEKCAN Nahid Tahsin -Mehmet AKIN. 1949. **Madenlerle İlgili Mevzuat**, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara
- Resmi Gazete**, 17 Kanunî Sâni 1936, Sayı 3208
- Resmi Gazete**, 18.08.1953, Sayı 8487
- Tan Gazetesi**, 28 Şubat 1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, C.13,

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C. 12

Ulus Gazetesi, 4 Mayıs 1935.

VARLIK, Bülent. 1985. "Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları",
Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları,
İstanbul